

SODOBNA EKONOMSKA MISEL MED KEYNESOM IN HAYEKOM

Modern Economic Theory between Keynes and Hayek

Dela Johna Meynarda Keynesa so odločilno zaznamovala ekonomsko misel 20. stoletja in dobra tri desetletja služila kot miselna podstat za vodenje ekonomskih politik večine razvitih kapitalističnih gospodarstev. Za njegov magnum opus Splošna teorija zaposlenosti, obresti in denarja (v nadaljevanju Splošna teorija) lahko rečemo, da je v ekonomiji povzročil znanstveno revolucijo, paradigmatični obrat, popolno spremembo znanstvenoraziskovalnega programa ekonomije, ki bi ji v njeni radikalnosti v zgodovini ekonomske misli težko našli primerjavo. V slabem desetletju po objavi Splošne teorije se je keynesianizem uveljavil kot glavni tok ekonomske misli in miselno obvladoval znanstveno srenjo in ekonomsko politiko do začetka sedemdesetih let. Prepričljivost keynesianske znanstvene paradigme sicer na anekdotični ravni kažeta izjavi ekonomista druge čikaške šole in vodje monetaristične kontrarevolucije Milтона Friedmana in predsednika ZDA Richarda Nixona: »Vsi smo sedaj keynesianci«.¹

Četudi je večina ekonomistov v kapitalističnih gospodarstvih, vključno z libertarno usmerjenimi, kot je npr. Milton Friedman, sprejela credo keynesianizma, pa je vendarle obstajala peščica ekonomistov, ki je vseskozi, tudi v obdobju njegove popolne prevlade, do keynesianizma gojila skeptično, v celoti gledano odklonilno stališče. Najvidnejši ekonomist te skupine je predstavnik tretje generacije avstrijske šole Friedrich August von Hayek. Hayek je po umestitvi za profesorja na London School of Economics leta 1932 postal najvidnejši nasprotnik in oster kritik Keynesovih idej. Četudi je konec tridesetih let miselnim čarom keynesianizma podlegla večina britanske akademske skupnosti, se Hayek ni pustil prepričati Keynesu in se je z njim zapletel v ostro dopisovanje, tako v obliki zasebnih pisem, kot člankov v cambriskem *Economic Journalu*, ki ga je dolga leta urejal ravno Keynes. Hayek je bil v svojih prizadevanjih neuspešen in s svojimi argumenti v tistem času ni mogel vplivati na razmah keynesianizma. Še več, trdimo lahko, da je njegova disidentska drža škodila njegovemu akademskemu ugledu in prispevala k njegovi preusmeritvi iz ekonomije v polje epistemologije (npr. *The Sensory Order*) in politične filozofije (npr. *The Road to Serfdom*; *Constitution of Liberty*; *Law, Legislation and Liberty*) (Steele 1993, 89). Če je akademski zaton Friedricha Augusta von Hayeka povezan z razmahom keynesianske revolucije, pa njegova rehabilitacija sovpada z zatonom keynesianizma v sedemdesetih letih. Ne nazadnje je Hayek, ki je takrat veljal za obskurantnega ekonomista, leta 1974 prejel spominsko Nobelovo nagrado za ekonomijo.

¹ Friedman naj bi svojo izjavo podal v intervjuju za revijo *Time* (31. 12. 1965), Nixonova izjava pa je morda apokrifna. Friedman se je kasneje sicer od izjave distanciral, saj naj bi bila po krivdi novinarjev iztrgana iz sobesedila, še vedno pa vztraja, da je keynesianizem pustil neizbrisne posledice in da v smislu uporabe keynesianske terminologije in znanstvenoraziskovalnega aparata vsi ekonomisti ostajamo keynesianci, četudi ne sprejemamo več sklepov iz Keynesove Splošne teorije (Friedman 1987, 6).

mag. Bernard Brščič, asist.

Univerza v Ljubljani
Ekonomsko fakulteta

Izvleček

UDK: 330.83:338.2

Keynesova Splošna teorija zaposlenosti, obresti in denarja je v ekonomiji povzročila znanstveno revolucijo oziroma paradigmatični obrat, ki bi mu v njegovi radikalnosti v zgodovini ekonomske misli težko našli primerjavo. Keynesianizem je zaznamoval drugo polovico 20. stoletja tako na področju ekonomske znanosti kot ekonomske politike. Zaton keynesianske paradigme je bil nujen ob pojavu stagflacije, ki je v Keynesovem svetu nemogoč. Z zatonom keynesianizma pa sovpada ponovna uveljavitev raziskovalnega programa najostrejšega Keynesovega kritika Friedricha Augusta von Hayeka. Hayek se ukvarja z enakimi problemi, a zaradi različnih vrednostnih in epistemoloških izhodišč ter metodološkega pristopa izpelje drugačne sklepe. Kapitalistična gospodarstva so plačala visoko ceno za minljivo slavo keynesianske revolucije.

Ključne besede: nezaposlenost, racionalnost, znanje, investicije, socialna država

Abstract

UDC: 330.83:338.2

John Maynard Keynes's General Theory of Employment, Interest and Money marks the beginning of the revolution that transformed the scientific research programme of economics, his teaching became a prevailing paradigm for conducting economic policy in capitalist countries after WWII. Its failure to predict the phenomenon of stagflation in the seventies has been interpreted as a falsification of the Keynesian research programme and caused the demise of Keynesian economic policy. At the same time, this presented the validation for the criticism by Friedrich August von Hayek, Keynes's staunchest and most vociferous opponent. Capitalist economies paid a heavy price for the transient glory of the Keynesian revolution.

Key words: unemployment, rationality, knowledge, welfare state

JEL: B22, B25, B31

Namen pričujočega sestavka je obravnavati ekonomskih filozofij dveh morda najpomembnejših ekonomistov 20. stoletja in ovrednotenje njihovih prispevkov z vidika sodobne ekonomske teorije. Prvi razlog za izbor primerjalnega pristopa je zgodovinska povezanost obeh avtorjev, nenazadnje sta bila sodobnika, soočena z enakimi ekonomskimi problemi, a sta zaradi različnih vrednostnih in epistemoloških izhodišč ter metodološkega pristopa prišla do različnih sklepov. Drugi razlog, ki govori v prid primerjalnemu pristopu pa je, da gre za tvorca dveh konkurenčnih znanstvenoraziskovalnih programov, katerih soočenje nam omogoča razkritje slabosti, zlasti še upošteva dejstvo, da je keynesianizem s pojavom stagflacije v sedemdesetih že doživel zgodovinsko zavrnitev, medtem ko se hayekianski raziskovalni program, ki je s propadom socialističnih gospodarstev doživel potrditev, vse bolj uveljavlja.

Uvodnemu delu prispevka sledi kratka predstavitev Keynesove Splošne teorije, umestitev v širši zgodovinski kontekst njenega nastanka, ocena njene sporočilnosti, njenih vplivov na razvoj ekonomske misli in sprememb v vodenju ekonomske politike. Sledi prikaz Hayekove kritike keynesianizma, zlasti Keynesove epistemologije, njegovega pogleda na vlogo pričakovanj, institucij in vloge države. Razpravo sklene kritično vrednotenje keynesianske paradigme, njena umestitev v kontekst razvoja ekonomske misli in ocena aktualnosti.

1 Sporočilo in pomen Keynesove Splošne teorije

1.1 Ozadje nastanka Splošne teorije

Splošna teorija je kljub svoji abstraktnosti, na kar opozarja že njen nekoliko pretenciozen naslov,² in zgolj bežnemu naslanjanju na aplikativno ekonomijo oziroma ekonomsko politiko, navdahnjena s specifičnim ekonomskim problemom. Keynes je namreč delo napisal kot odgovor na gospodarsko krizo, ki je sledila borznemu zlomu na Wall Streetu leta 1929 in povzročila do tedaj nezabeležen obseg nezaposlenosti in splošno neizkoriščenost proizvodnih zmogljivosti v večini kapitalističnih gospodarstev. Nihanje ekonomske aktivnosti je bilo že dolgo predmet proučevanja ekonomistov v okviru različnih teorij poslovnih ciklov. Večina teorij je izhajala iz podmene, da so kapitalistična

gospodarstva stabilna in da so se sposobna sama vrniti v stanje polne zaposlenosti; stanja nezaposlenosti proizvodnih dejavnikov so tako lahko zgolj začasna. Drugače povedano so klasične teorije³ vsaj na dolgi rok predpostavljale veljavnost Sayevega zakona trga.⁴ Nezaposlenost je lahko zgolj frikcijske in prehodne narave. Dolgo trajajoča depresija, v kateri so se v tridesetih letih znašla kapitalistična gospodarstva, pa nekako ni ustrezala opisanemu vzorcu. Ali ni bila vztrajnost krize dokaz, da je stanje nezaposlenosti in neizkoriščenosti proizvodnih zmogljivosti lahko dolgoročno ravnotežje razvitega kapitalističnega gospodarstva?

1.2 Keynes in pomanjkljivosti kapitalizma

Keynes se je v svoji Splošni teoriji postavil na stališče, da je za zasebno lastniško kapitalistično gospodarstvo lahko značilna visoka stopnja neprostovoljne nezaposlenosti, tj. velikega števila delavcev, ki bi sicer želeli delati, a ob veljavni ravni plač ne dobijo dela. Zdravilo za nezaposlenost, ki ga je priporočala klasična politična ekonomija, je bilo zmanjšanje realne mezde, za neizkoriščenost proizvodnih zmogljivosti pa zmanjšanje stroškov kapitala s pomočjo znižanja realne obrestne mere. Keynes je trdil, da ta avtomatski cenovni varnostni mehanizem (Heilbroner 1999, 271), ki bi zagotovil, da se bodo gospodarske krize odpravile same od sebe, ne obstaja. Smithova nevidna roka sama zase brez vidne noge države ne more zagotoviti polne izkoriščenosti proizvodnih zmogljivosti in preprečiti agonije nezaposlenih delavcev. Za Keynesa je nezaposlenost povezana s pretiranim individualizmom kapitalizma (Keynes 1997 [1936], 381). Osnovno pesimistično sporočilo Splošne teorije lahko strnemo v tri točke (Heilbroner 1999, 27):

1. Država soočena z ekonomsko depresijo se lahko dalj časa nahaja v takšnem položaju. Ekonomski mehanizem sam od sebe gospodarstva ne more izvleči iz krize, narodnogospodarsko ravnotežje z nezaposlenostjo je vzdržno tudi dolgoročno.
2. Ključni dejavnik gospodarske rasti so investicije. Upad poslovnih investicij povzroča zmanjšanje gospodarske aktivnosti, medtem ko njihovo povečevanje zagotavlja gospodarsko rast.
3. Investicije so povezane z negotovostjo, negotovost pa je temeljna značilnost kapitalizma.

² V historiografiji idej se je uveljavila teza, da je Keynes poimenovanje Splošne teorije povzel po Einsteinovi splošni teoriji relativnosti (Togati 2001, 117). Hipoteza je precej prepričljiva, ne samo na ravni terminologije, ampak na globlji ontološki ravni. Keynes namreč s svojo Splošno teorijo izvede prelom z do tedaj prevladujočo klasično ekonomsko paradigmo in se ne zadovolji s površinskimi ad-hoc izboljšavami le-te, ampak oblikuje novo znanstveno paradigmo, ki pomeni novo evolucionarno fazo v razvoju ekonomske misli. To je zaznal že eden izmed prvih recenzentov Splošne teorije, Keynesov cambriški kolega Arthur Pigou, ki je zapisal »Einstein je za fiziko dejansko naredil to, kar si Keynes domišlja za ekonomijo. Razvil je pronicljivo posplošitev fizike, kjer je Newtonova mehanika zgolj poseben primer« (citirano po Togati 2001, 117).

³ Klasične makroekonomske teorije je moč opisati s tremi temeljnimi značilnostmi (Trevithick 1992, 2):

- spremembe v nagnjenosti k varčevanju in nagnjenosti k investiranju ne vplivajo na raven proizvodnje in zaposlenosti, ampak povzročajo zgolj spremembo obrestne mere. Obrestna mera je realni in ne monetarni fenomen;
- ne glede na začetno stanje zaposlenosti gibljivost realnih plač v konkurenčnem gospodarstvu zagotavlja tendenco v smeri vzpostavitve polne zaposlenosti;
- nominalna količina denarja v obtoku določa absolutno raven cen.

⁴ Možnih interpretacij Sayevega zakona trga je več; od šibke različice, ki pravi, da vsako dejanje proizvodnje ustvari ekvivalentno dejanje povpraševanja, do močne, ki pravi, da v svobodnem tržnem gospodarstvu konkurenčne sile pripeljejo do polne zaposlenosti.

Keynes je kapitalističnemu sistemu pripisoval tako hude pomanjkljivosti, da bi jih lahko odpravila samo temeljita institucionalna reforma. Zgolj država s svojimi institucijami lahko odpravi makroekonomske nepopolnosti trga s ponotranjenjem družbenih stroškov negotovosti preko nadzora ravni investicijskih izdatkov (Butos 2001, 11).

1.3 Keynesova konceptualizacija narodnogospodarskega ravnotežja

V nekem smislu je bil Keynes dedič marshallianske analize, saj je uporabljal podobno orodje, tj. krivuljo ponudbe in povpraševanja, a za razliko od Marshalla je krivuljo agregatne ponudbe in agregatnega povpraševanja in posledično operiral s splošnim in ne parcialnim ravnotežjem. Značilnost marshallianske analize je, da igrajo ključno vlogo cene, ki hitro reagirajo na spremembe okoliščin. Denimo, da se nenadno poveča povpraševanje. Po Marshallovem mnenju bi bila takojšnja reakcija zvišanje cen. Dvig cen bi za proizvajalce pomenil spodbudo, naj v kratkem obdobju povečajo proizvodnjo z boljšim izkoriščanjem obstoječih proizvodnih zmogljivosti oziroma, če je povečanje dolgoročno, z investicijami povečajo proizvodne zmogljivosti. V skladu z marshalliansko paradigmo se cene prilagajajo hitro, količine počasi; ključno vlogo pri oblikovanju tržnega ravnotežja imajo torej cene.

Keynesu se je takšen način razmišljanja zdel neprepričljiv, zlasti na ravni celotnega gospodarstva. Konec dvajsetih in v začetku tridesetih je sicer res opazil padec nominalnih plač, a temu sorazmerno so se zmanjšale tudi nominalne cene, tako da so realne plače ostale nespremenjene. Na podlagi teh opažanj je sklenil, da se na spremembo cen ni mogoče zanašati. Posledično je zavrnil Marshallovo analizo in predpostavil, da sta ceni dela in kapitala, tj. realna plača in realna obrestna mera rigidni oziroma se spreminjata zelo počasi. Po drugi strani pa so količine, npr. investicije, potrošnja in celotni proizvod zelo fleksibilne in se hitro prilagodijo. Spremembe v proizvodu in ne cene so potemtako glavna determinanta ravnotežja. Iz navedenega razloga kot ključni koncept v Splošni teoriji izpostavi efektivno povpraševanje. Po tem konceptu bo proizvodnja v državi odvisna od načrtovanih agregatnih izdatkov. Splošna teorija proučuje model skrajno poenostavljenih razmer zaprtega gospodarstva brez države. Agregatni izdatki so tako sestavljeni zgolj iz dveh komponent, zelenih realnih potrošnih izdatkov C in zelenih realnih investicijskih izdatkov I oziroma

$$Y = C(Y) + I(r)$$

Z drugimi besedami je agregatno povpraševanje opredeljeno kot vsota izdatkov za potrošne in investicijske dobrine. Potrošni izdatki so odvisni od dohodka (Y) oziroma kot pravi v Splošni teoriji: »Ljudje so nagnjeni k povečanju potrošnje zaradi povečanja dohodka, a povečanje potrošnje ni enako povečanju dohodka« (Keynes 1997 [1936], 96) oziroma je mejna nagnjenost k potrošnji manjša od 1.

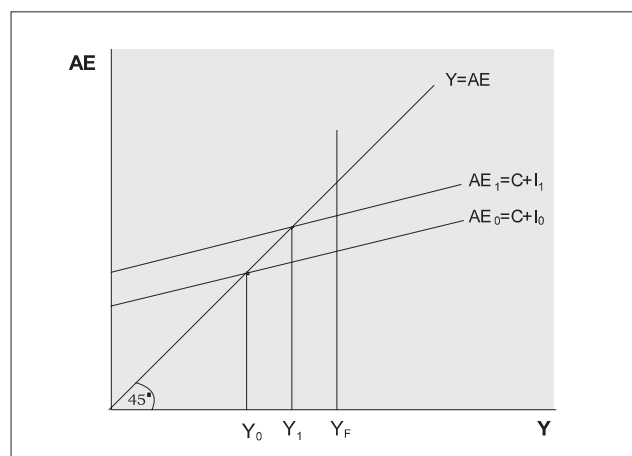
Investicije Keynes opredeli kot »povečanje vrednosti kapitala kot rezultat produktivne aktivnosti v tekočem obdobju« (Keynes 1997 [1936], 62). Investicijska aktivnost

naj bi bila odvisna od mejne učinkovitosti investicij.⁵ Mejna učinkovitost kapitala je funkcija, ki povezuje investicije in obrestno mero (r), saj so podjetniki spodbujeni k investiranju tako dolgo, dokler je donos investicije višji od obrestne mere. Keynes pripisuje poslovne cikle in nastanek recesije znižanju mejne učinkovitosti investicij, kar naj bi bilo pravzaprav posledica neuresničenih pričakovanj glede bodočih donosov kapitala (Keynes 1997 [1936], 313). Keynes pravzaprav trdi, da so dolgoročna pričakovanja eksogena tržnemu procesu in se lahko izjemno hitro spremenijo (Butos 2003, 294). Keynes identificira negotovost in njen vpliv na denar in investicije v kontekstu razvitih finančnih institucij kot glavnega krivca za kronično nezaposlenost.

Obrestna mera je po Keynesu določena z likvidnostno preferenco, vrednostjo denarja, ki jo želimo obdržati v različnih razmerah (Keynes 1997 [1936], 166). Delež premoženja, ki ga posamezniki želijo posedovati v obliki denarja, je odvisen tako od dohodka (transakcijski in previdnostni motiv) kot obrestne mere (špekulativni motiv). V Keynesovi teoriji špekulativnega povpraševanja po denarju se želja po kratkoročnih kapitalskih dobičkih kaže v posedovanju denarja oziroma obveznic, ki »ni osnovano na absolutni ravni obrestne mere r , ampak na razliki do relativno varne obrestne mere r « (Keynes 1997 [1936], 201). Ko Keynes govori o špekulativnem povpraševanju po denarju pri tem misli, da se določen del denarnih sredstev namenja kot rezerva za nakupe obveznic.

Če se poveča funkcija agregatnih izdatkov kot posledica povečanja zelenih investicijskih izdatkov ali spontanega povečanja mejne nagnjenosti k potrošnji, se bosta povečali proizvodnja in zaposlenost v obsegu, ki je potreben za obnovitev enakosti med zelenimi izdatki in realnim dohodkom. Prvega od navedenih primerov prikazuje slika 1. Če je začetno stanje gospodarstva pod ravnijo polne zaposlenosti, keynesianska analiza predvideva, da bo dohodek določen z ravnijo zelenih agregatnih izdatkov.

Slika 1: Prikaz oblikovanja narodnogospodarskega ravnotežja z osnovnim keynesianskim križem

⁵ Keynes opredeli mejno učinkovitost investicij kot »odnos med pričakovanim donosom kapitala in njegovo ponudbeno ceno oziroma stroški nadomestitve« (Keynes 1997 [1936], 135).

Osnovni keynesianski križ prikazuje možne vzroke dolgo trajajoče nezaposlenosti, to so nezadostni agregatni izdatki ali premajhna mejna nagnjenost k potrošnji. S povečanjem ene ali obojega je moč doseči polno zaposlenost. Če je začetno narodnogospodarsko ravnotežje pri ravni bruto domačega proizvoda Y_0 ($, 1$), je moč povečati dohodek in zaposlenost s povečanjem agregatnih izdatkov iz ravni AE_0 na raven AE_1 . Za Keynesa igrajo ključno vlogo investicije. Če zasebni sektor ne uspe dovolj investirati, mora vlogo prevzeti država in zagotoviti dovolj visoko povpraševanje za dosego polne zaposlenosti. Pri tem pa vloga države naj ne bi bila permanentna, ampak naj bi zasebnemu sektorju zgolj pomagala dokler ne bi sam ustvarjal dovolj velikega investicijskega povpraševanja,⁶ ki bi ustrezalo doseganju polne zaposlenosti.

Seveda so takšna poenostavljena napotila sila privlačna, saj nosilec ekonomske politike sporočajo, da je pot v polno zaposlenost tlakovana z večjo državno potrošnjo. Takšne drzne poenostavitve pa seveda odpirajo vprašanja. Kako je mogoče, da bi bil položaj, kot ga prikazuje Y_0 na sliki 1, obravnavan kot dolgoročno ravnotežje? Mar ne bi neizkoriščene zmogljivosti in nezaposleni delavci pomenili znatnega pritiska k znižanju cen dela in kapitala? Keynes je v takšnih razmerah sicer dopuščal znižanje mezd in obresti, a bi bilo to znižanje nevtralizirano z znižanjem cen končnih izdelkov, tako da bi bil neto učinek na realne plače in realne obrestne mere ničen.

1.4 Vloga države v Splošni teoriji

Enega izmed poglavitnih razlogov za uspešnost keynesianske revolucije gre iskati tudi v obsežni vlogi, ki jo Keynes pripisuje državi. Keynesovo zagovarjanje državnega intervencionizma je pri političnih elitah zahodnih demokracij naletelo na odobravanje. Posledično je keynesianizem po drugi svetovni vojni služil kot primeren izgovor za rast socialne države in vseobsežnejše vmešavanje države v življenja posameznikov. Socialna država naj bi bila usmerjena v zagotavljanje primerne življenjske ravni prebivalstva in zmanjševanje neenakosti, pri čemer bi se morali izogniti naraščanju stroškov in ogniti moralnemu tveganju.

Upošteva dejstvo, da je Keynes miselno pripadal t. i. »novemu liberalizmu«,⁷ nas ne preseneča njegova naklonjenost proaktivnim ukrepom države, usmerjenih k zmanjšanju

nezaposlenosti in izboljšanju položaja prebivalstva. Bil je pač nadaljevalec tradicije socialno občutljivih cambriških reformistov, izboljševalcev sveta, kot so bili Sidgwick, Marshall in Pigou, z vizijo osvoboditi družbo ekonomskih problemov. Iz navedenega razloga je tudi podprl t. i. Beveridgeovo poročilo,⁸ ki je Veliko Britanijo po drugi svetovni vojni skorajda preoblikovalo v socialistično gospodarstvo. Keynes preprosto ni verjel v dobrobiti klasično-liberalnega modela kapitalizma Actondetocquevillovega tipa, osnovanega na konceptu minimalne države, kjer ta skrbi zgolj za obrambo, varnost in lastninske pravice. Čeprav Splošna teorija izpostavlja možnost povečanja učinkovitosti, ki izhaja iz »decentralizacije odločitev in odgovornosti posameznika (Keynes 1997 [1936], 380) svari pred zanašanjem na tržne sile za zagotavljanje polne zaposlenosti. Čeprav priznava nevarnost, da bi avtoritarna država rešila problem nezaposlenosti za ceno zmanjšanja učinkovitosti in svobode (Keynes 1997 [1936], 381), je Keynes zagovarjal celovito podružbljanje investicij (Keynes 1997 [1936], 378). Tudi do načrtovanja je Keynes gojil razmeroma naklonjen odnos, zlasti če ni vprašljiva moralna nprav in nameni planerjev načrtovalcev, četudi se je zavedal tudi morebitnih negativnih posledic načrtovanja.

Keynesova politična filozofija je bila naivna, elitistična in v svojem bistvu protidemokratska (Steele 1993, 101). Ključno vprašanje za Keynesa ni bilo omejitev oblasti, ampak vprašanje, ali vladajo posamezniki z dobrimi nameni, ozaveščeni s konceptom skupnega dobra. Gre v nekem smislu za platonistično osmislitev vladanja s strani filozofov in vladarjev, ki si ne ozirajo na svoje sebične interese prizadevajo za doseganje skupnega dobra. Država torej potrebuje razsvetljeno elito, ki bo s svojim vladanjem zavarovala skupni interes in z dobrohotno diktaturo zagotovila blaginjo v družbi. Ključno politično vprašanje za Keynesa je bilo, kdo vlada. Če vladajo ljudje z dobrimi nameni, tudi ne more biti nasprotja med svobodo posameznika in močno državo.

2 Hayek in Keynes: Paradigmatske razlike

Hayek in Keynes sta veliko pozornosti posvečala ekonomski metodologiji. Delila sta mnenje, da so pozitivistični poizkusi v 19. stoletju, ki so skušali za ekonomijo uporabiti enako metodologijo kot v naravoslovnih vedah, neustrezni in da mora ekonomija kot veda razviti sebi lastno in svojemu predmetu proučevanja primerno metodologijo. Hayek je med svojo akademsko kariero družbene procese opazoval z različnih gledišč, a je vseskozi ostajal kritičen do tistih metodoloških izhodišč, ki so izhajala iz empiricizma, metodološkega diktata, da je znanje mogoče utemeljiti zgolj z neposrednim empiričnim opazovanjem. Hayek je nasprotoval empiricistični redukciji družbenih in

⁶ Takšna pričakovanja se seveda niso uresničila. Izkušnje velike gospodarske krize v ZDA kažejo, da je poslovna srenja Roosveltove keynesiansko naravnani program New Deal, osnovan na obsežnih državnih investicijah, sprejela nenaklonjeno, kot poizkus radikalnega prevrednotenja kapitalizma, celo kot začetek uvajanja socializma in se temu ustrezno ni odzvala s povečanjem investicijske aktivnosti.

⁷ Novi liberalizem je ideologija, ki se je v Veliki Britaniji uveljavila na začetku 20. stoletja, utemeljena na podmeni, da je za doseganje posameznikove svobode potrebna aktivna vloga države na področju socialnih reform (pokojninsko in zdravstveno zavarovanje, zavarovanje za primer nezaposlenosti). Novi liberalizem je osnovan na pozitivni konceptualizaciji svobode, miselno podoben t. i. fabijskemu socializmu in s klasično-liberalno tradicijo nima veliko skupnega.

⁸ Beveridgeovo poročilo (1942) je bil obsežen program socialnih reform, ki ga je za britansko vlado pripravil direktor London School of Economics, William Beveridge. Osnovan je bil na treh stebrih, tj. socialnih transferjih, vseobsegajoči zdravstveni oskrbi in politiki polne zaposlenosti ter predstavlja zgled za povojne modele socialne države v Zahodni Evropi.

mentalnih dogodkov na fizične in svoj metodološki pristop osnoval na psiholoških izhodiščih. Že zelo zgodaj v svoji karieri se je začel ukvarjati s teoretično psihologijo. Pokazal je, da redukcija mentalnih dogodkov na fizične ne more biti popolna⁹ in oblikoval specifično epistemološko stališče, da je miselni svet sicer povezan s fizičnim svetom, a ne enak (Hayek 1976 [1952], 16).

Keynesov protiempiricizem je bil drugačne narave, usmerjen v kritiko empiricističnega induktivnega sklepanja. V empiricizmu je veljavnost indukcije odvisna od čutne zaznave in obstoja materialnih zakonov, kar pomeni, da je indukcija uporabna samo za empirične znanosti. Takšno stališče pa je Keynes kategorično zavračal. Za Keynesa je bilo vprašanje indukcije povezano z logiko in ne izkustvom, s formalnimi in ne materialnimi zakoni (O'Donnell 1990, 341–342). Veljavnost indukcije je odvisna od razumnosti, tj. od veljavnosti relacije verjetnosti. Hipoteza po Keynesu je razumna, če je njena veljavnost utemeljena z dovolj veliko verjetnostjo. Keynesovo pojmovanje verjetnosti je aprioristično in pripisuje pomembno vlogo intuiciji.¹⁰

2.1 Hayekova epistemologija in teorija pričakovanj

Osrednje mesto v Hayekovem znanstveno raziskovalnem programu zaseda vprašanje znanja. Temeljno ekonomsko vprašanje tako ni več vprašanje optimalne alokacije redkih virov, ampak kot pravi v svojem magistralnem članku *The Use of Knowledge in Society* »uporaba znanja, ki ni nikomur dano v svoji celovitosti« (Hayek 1945, 520). Značilnost znanja je, da je v družbi razpršeno in primarno predstavlja sistem pravil, ki omogočajo delovanje (Butos in Koppl 1997, 334). Znanje za Hayeka ni »posledica neposrednega izkustva ali opazovanja, ampak kontinuiran proces preverjanja podedovanih pravil«¹¹ (Hayek 1988, 75). V ozadju je delovanje evolucijskega procesa izločanja suboptimalnih družbenih pravil, ki je v določenih ozirih superioren človeškemu razumu. Pravila niso niti racionalna niti logična, ampak predvsem uporabna in so rezultat delovanja številnih

generacij. So rezultat delovanja kulturne evolucije.¹² V tem smislu je Hayek nadaljevalec tradicije škotskega razsvetljenstva, ki je oblikovanje institucij v nasprotju z razsvetlenskimi racionalizmom pojmovalo kot rezultat človekovega delovanja in ne človekovega razuma. Hayekova epistemologija je potemtakem neracionalistična.

Uspešnost družbenoekonomskih sistemov je tako odvisna od njihove sposobnosti uporabe obstoječega znanja oziroma – povedano drugače – uspešnost družbenoekonomskih sistemov je odvisna od njihove epistemične robustnosti.¹³ Cenovni mehanizem je tista institucija, ki najbolje uporablja razpršeno znanje in predstavlja najboljši komunikacijski sistem za posredovanje informacij. Pri tem je smiselno izpostaviti, da Hayeka precej bolj zanima vprašanje posredovanja obstoječega znanja, medtem ko vprašanje ustvarjanja novega znanja ostaja drugotnega pomena. Z drugimi besedami, Hayek tržni mehanizem pojmuje v smislu procesa odkrivanja in ne ustvarjanja novega znanja (Butos 2003, 299).

Hayekove kognitivne značilnosti zaznamujejo tudi njegovo teorijo pričakovanj. Ker so posamezniki v realnosti soočeni z neznanjem, pri oblikovanju svojih pričakovanj in načrtov ne zasledujejo razuma, ampak se naslanjajo na izročilo tradicije. Tradicija namreč predstavlja abstraktni sistem pravil, ki ga posamezniki sicer ne razumejo, a ker ga je posvojila večina subjektov v družbi, omogoča doseganje racionalnosti. Konkurenca je namreč tisti tržni mehanizem, ki posameznike prisili, da posnemajo superiorna pravila racionalnejših posameznikov. V Hayekovi ekonomski teoriji »ni racionalnost tista, ki omogoča delovanje konkurence, ampak konkurenca oziroma tradicija, ki omogoča racionalno obnašanje posameznikov (Hayek 1979, 76). Pri tem je treba izpostaviti, da se večina tistih, ki so zaradi konkurence prisiljeni posvojiti določena »racionalna« pravila, ne zaveda, zakaj so ta koristna. V tržnem procesu sta dobiček in izguba tista mehanizma, ki izločata neracionalna pravila obnašanja ekonomskih subjektov.

2.2 Keynesova epistemologija in teorija pričakovanj

Keynes je izhajal iz podmene, da so ekonomska pričakovanja subjektivna. Subjektivnost pričakovanj pa v večji meri vpliva v krajšem kot daljšem obdobju. Značilnost dolgoročnih pričakovanj naj bi bila, da niso osnovana na racionalnih izračunih. Kratkoročna pričakovanja se nanašajo na »ceno, ki jo proizvajalec lahko zaračuna ob danih

⁹ Hayek v delu *The Sensory Order* razlikuje med vedenjem o mentalnih dogodkih in vedenjem o fizičnih dogodkih, četudi zanika dualizem sil, ki obvladujejo mentalni in fizični svet (Hayek 1976 [1952], 177–179). Posledica tega za družbene vede je, da je onemogočen redukcionizem družbenih dogodkov v fizične.

¹⁰ Opisane značilnosti Keynesove epistemologije govorijo v prid klasifikaciji njega kot racionalista, natančneje, kot pravi O'Donnell (1990, 340), v skupino cambriškega kritičnega racionalizma, na katerega so vplivali zlasti Moore, Russel, Sidgwick in Whewell. Hayek sam je Keynesa uvrstil v skupino konstruktivističnega oziroma kartezičnega racionalizma (Hayek 1967, 89–90). Če obstaja soglasje glede umestitve Keynesa med racionaliste, pa se mnenja o njegovem subjektivizmu močno razhajajo (gl. Butos in Koppl 1997, 327–328).

¹¹ Z izrazom pravila obnašanja Hayek zajame tako formalne kot neformalne institucije, kar poleg zakonov vključuje konvencije, navade in običaje. Takšno pojmovanje institucij je vsaj na pojavnih ravni identično pojmovanju institucij v okviru nove institucionalne ekonomike, ki institucije opredeljuje kot pravila igre (North 1990, 3).

¹² Kulturna evolucija deluje po podobnih načelih kot biološka evolucija, tj. po načelu variacije, izbora in retencije. Vendar v nasprotju z biološko evolucijo predmet kulturne evolucije niso organizmi, ampak pravila, ki se izbirajo s pomočjo mehanizma skupinskega izbora (Hayek 1988, 25–26). Hayek je bil prepričan, da so institucije, kot so jezik, morala, osnovna pravna načela in delitev dela, rezultat kulturne evolucije.

¹³ Hayek je epistemično robustnost tržnega mehanizma, tj. majhne informacijske zahtevnosti za njegovo uspešno delovanje, uporabil kot glavno orožje v t. i. razpravi o socialistični kalkulaciji, uperjeno proti centralnoplanskemu sistemu.

proizvodnih zmogljivostih« (Keynes 1997 [1936], 46) in se bistveno razlikujejo od dolgoročnih pričakovanj, ki s pomočjo investicij vključujejo možnost širitve proizvodnih zmogljivosti. Kratkoročna proizvodnja je določena s kratkoročnimi pričakovanji, medtem ko so investicije funkcija dolgoročnih pričakovanj. Kratkoročna pričakovanja so v skladu z zakonitostmi ponudbe in povpraševanja, medtem ko za dolgoročna pričakovanja to ne velja. Poleg tega se kratkoročna pričakovanja ne spreminjajo bistveno in se njihova skladnost z realiziranimi vrednostmi dnevno preverja. Ta mehanizem preverjanja pa je odsoten pri dolgoročnih pričakovanjih, zato po Keynesovem mnenju dolgoročna pričakovanja ne morejo biti racionalna. To ne pomeni, da so posamezniki neracionalni, problem je radikalna negotovost, ki posameznikom preprečuje podrobne, racionalne izračune o prihodnosti. Posameznikov v daljšem obdobju ne vodijo izračuni pričakovane vrednosti, ampak živalski nagoni.¹⁴ Negotovost onemogoča racionalno osnovo za ekonomsko aktivnost, živalski nagoni pa so specifična hevrstika, ki omogoča, da kljub prisotnosti negotovosti posamezniki tudi na dolgi rok sprejemajo odločitve. Živalske nagone Keynes uporabi za pojasnjevanje obnašanja finančnih investorjev. Ti se pri vrednotenju svojih odločitev naj ne bi naslanjali na racionalno, fundamentalno analizo, ampak naj bi jih gnala kolektivna psihologija velikega števila informacijsko prikrajšanih posameznikov. Značilnost kolektivne psihologije pa je, da je podvržena nenadnim spremembam, nihajočim valovom optimističnih in pesimističnih pričakovanj.

Keynes poudarja, da nezanesljivost dolgoročnih pričakovanj in muhavost v zgodnji fazi kapitalizma ob nerazvitem trgu kapitala ni bila problematična (Keynes 1997 [1936], 151). V takšnih razmerah so bile investicijske odločitve ireverzibilne, iracionalni element živalskih nagonov pa je imel družbeno koristne posledice, saj so bili podjetniki spodbujeni k investiranju. Z razvojem finančnih institucij, zlasti sekundarnega trga kapitala, pa so se razmere spremenile. Upravljalvska in lastniška funkcija sta se ločili, kar je pripeljalo do novega dejavnika, ki vpliva na investicije, tj. borznih špekulacij. Te pa lahko na investicije delujejo bodisi spodbudno bodisi zaviralno (Keynes 1997 [1936], 151). Ob odsotnosti trga kapitala je nelikvidnost stoga kapitala preprečevala prevelika nihanja v pričakovanjih in s tem prevelika nihanja ekonomske aktivnosti. Razviti trgi kapitala pa bistveno izboljšajo likvidnost stoga kapitala, a večja likvidnost delnic prinaša tudi večje nihanje pričakovanj, izmenjujoča obdobja optimizma in pesimizma, kar povzroča poslovne cikle (Keynes 1997 [1936], 320–321). Finančni trgi ustvarjajo neučinkovite rezultate in jim je moč pripisati krivdo za vzpostavitev narodnogospodarskega ravnotežja z dohodkom, nižjim od potencialnega, in neprostovoljno nezaposlenost.

Nezaupanje, ki ga Keynes goji do kapitalizma *laissez-faire* je potemtakem utemeljeno v epistemskih razlogih. Keynes v nasprotju s Hayekom v tržnem mehanizmu ne vidi najboljšega izmed možnih svetov, tisto družbeno institucijo, ki najučinkoviteje alocira razpršeno znanje in preko mehanizma nevidne roke zagotavlja, da zasledovanje zasebnih interesov ustvarja tudi družbeno koristne rezultate. Tržni mehanizem zaradi človekovih kognitivnih omejitev, ki onemogočajo racionalno oblikovanje dolgoročnih pričakovanj, lahko ustvarja z družbenega vidika nezaželene rezultate. Za Keynesa je preprosto necivilizirano prepuščati gospodarstvo iracionalnim živalskim nagonom, ki z nihanjem investicijske aktivnosti povzročajo poslovne cikle. Ker izhaja iz tradicije kartezičnega racionalizma, je prepričan, da je mogoče tržni mehanizem z zavestnim posegom države, tj. socializacijo investicijske dejavnosti, izboljšati in tako zagotoviti raven polne zaposlenosti.

2.3 Hayek proti Keynesu

Iz povedanega sledi, da razlike v konceptualizaciji pričakovanj in različna epistemološka izhodišča povzročajo razlike v ekonomskih filozofijah Hayeka in Keynesa. Keynes, ki izhaja iz tradicije racionalizma, pričakovanja razume kot mnenje o prihodnosti, ki mora biti osnovano na zanesljivem znanju, a je to zaradi negotovosti nedosegljivo. Negotovost preprečuje izračun pričakovanih vrednosti, ki so osnova za oblikovanje racionalnih pričakovanj. Človekovo delovanje v razmerah negotovosti je v večini primerov neracionalno, motivirano z živalskimi nagoni, ki kot svojevrsten *deus-ex-machina* neodločne posameznike spodbujajo k aktivnosti. Tako po Keynesovem mnenju špekulanti na trgih kapitala ustvarjajo menjajoče ozračje optimizma in pesimizma, kar povzroča nihanja v investicijski aktivnosti. Čeprav je gospodarstvo posledično soočeno z znatnimi nihanji, pa ni nestabilno, vzpostavi se namreč ravnotežje pod ravnijo polne zaposlenosti. Pričakovanja v ozadju likvidnostne preference povzročajo previsoko obrestno mero in prenizke donose kapitala. Zaradi negotove prihodnosti pa revizija pričakovanj s pomočjo racionalne kalkulacije ni izvedljiva, kar tržnemu mehanizmu onemogoča doseganje polne zaposlenosti. Negotovost torej po Keynesu onemogoča racionalnost dolgoročnih pričakovanj, le-ta pa onesposobijo endogeni samoregulacijski mehanizem trga, ki bi sam od sebe lahko zagotovil polno zaposlenost. V takšnih razmerah lahko zgolj eksogeni mehanizem državne intervencije zagotovi polno zaposlenost.

Hayek zavrača kategorizacijo pričakovanj na racionalna in neracionalna, saj ne izhaja iz kartezičnih izhodišč, ampak iz svoje kognitivne teorije, ki jo je predstavil v delu *The Sensory Order*. Za Hayeka so pričakovanja utelešena v pravilih oziroma neformalnih institucijah, tj. navadah, običajih, normah in konvencijah. Ta pravila pa so rezultat kulturne evolucije. V evlucijskem pogledu pa ni razloga, da bi negotovosti pripisovali tako uničujoče posledice kot jih ta povzroča v Keynesovem modelu. Še več, po Hayeku so pričakovanja povezana s tržnim procesom, ki v procesu izbora izloča neustrezna pričakovanja. Trg v Hayekovi konceptualizaciji poseduje samoregulacijski endogeni

¹⁴ Koppl (1991) podaja zanimivo miselno genezo Keynesovega koncepta živalskih nagonov. Termin naj bi si sposodil pri Descartesovi razpravi o krvnem obtoku.

mehanizem, tj. konkurenco, ki sama brez zunanje intervencije poskrbi za optimalno koordinacijo ekonomskih aktivnosti in s tem tudi odpravo nezaposlenosti.

Prednost obeh predstavljenih znanstvenoraziskovalnih programov je, da se ne zadovoljita zgolj s fenomenološko analizo tržnih procesov, ampak le-te obravnavata na ravni ekonomske ontologije. Oba izpostavljata kot ključna problema ekonomske koordinacije pričakovanja in znanje, a so sklepi zaradi različnih izhodišč diametralno nasprotni, Hayekovi v prid klasično-liberalnemu tipu kapitalizma, Keynesovi pa državnemu kapitalizmu s podružbljeno funkcijo investicij.

3 Sklep

Splošna teorija zaposlenosti, obresti in denarja je imela globoke posledice tako za ekonomsko znanost kot tudi za vodenje ekonomske politike. Keynesianska revolucija je bila veliko več kot priročna besedna figura, pomeni resnično paradigmatško spremembo. Če lahko Keynesov prispevek k razvoju ekonomske misli vsaj deloma ovrednotimo pozitivno, nenazadnje Splošna teorija pomeni ključno spodbudo za razvoj sodobne makroekonomije, pa tega ne moremo reči za ekonomsko politiko. Ustvarjena je bila namreč iluzija, da je s pomočjo državne intervencije mogoče racionalno izboljšati koordinacijske sposobnosti tržnega mehanizma, premagati poslovne cikle in zagotoviti permanentno polnozaposlitveno narodnogospodarsko ravnotežje. Sedemdeseta leta 20. stoletja so s stagflacijo pokazala na stroške tovrstne politike in s tem uresničitev zloveščih napovedi Keynesovega najodločnejšega kritika F. A. von Hayeka. Hayek vidi v nasprotju s Keynesom v državi vzrok in ne zdravilo za ciklično nestabilnost kapitalističnih gospodarstev. Za Hayeka keynesianska politika pomeni katastrofalno revolucijo, osnovano na napačnih ekonomskih podmenah, ki se odraža v vedno večjih javnofinančnih primanjkljajih, inflaciji in rastoči vlogi države. Kapitalistična gospodarstva so plačala visoko ceno za minljivo slavo keynesianske revolucije.

Čeprav je ekonomska zgodovina zavrnila keynesianske eksperimente v vodenju ekonomske politike in s propadom socialističnih gospodarstev pritrdila hayekianski kontrarevoluciji, pa Keynesova ekonomska misel vsaj z zgodovinskega vidika ostaja zanimiva.

Literatura

1. Butos, William N. in Roger R. Koppl (1997). The Varieties of Subjectivism: Keynes and Hayek on Expectations. *History of Political Economy* 29(2): 327–359.
2. Butos, William N. (2003). Knowledge Questions: Hayek, Keynes and Beyond. *The Review of Austrian Economics* 16(4): 291–307.
3. Friedman, Milton (1997). John Maynard Keynes. *Federal Reserve Bank of Richmond Economic Quarterly* 83(2): 1–23.
4. Hayek, Friedrich A. von (1945). The Use of Knowledge in Society. *American Economic Review* 35(4): 519–530.
5. Hayek, Friedrich A. von (1967). *Studies in Philosophy, Politics and Economics*. Chicago: Chicago University Press.
6. Hayek, Friedrich A. von (1976 [1952]). *The Sensory Order*. Chicago: University of Chicago Press.
7. Hayek, Friedrich A. von (1979). *Law, Legislation and Liberty. Vol. 3, The Political Order of a Free People*. Chicago: University of Chicago Press.
8. Heilbroner, Robert (1999). *The Worldly Philosophers: The Lives, Times and Ideas of the Great Economic Thinkers*. New York: Touchstone.
9. Keynes, John M. (1997 [1936]). *The General Theory of Employment, Interest and Money*. New York: Prometheus Books.
10. Koppl, Roger (1991). Animal Spirits. *Journal of Economic Perspectives* 5 (3): 203–210.
11. North, Douglas (1990). *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge: Cambridge University Press.
12. O'Donnel, Rod (1990). The Epistemology of J. M. Keynes. *The British Journal for the Philosophy of Science* 41(3): 333–350.
13. Steele, Gerald R. (1993). Philosophical Perceptions and the Precepts of Political Economy: Friedrich Hayek and John Maynard Keynes. *Scottish Journal of Political Economy* 40(1): 88–103.
14. Togati, Teodoro D. (2001). Keynes as the Einstein of Economic Theory. *History of Political Economy* 33(1): 117–138.
15. Trevithick, James A. (1992). *Involuntary Unemployment – Macroeconomics from a Keynesian Perspective*. New York: Harvester Wheatsheaf.